

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО ВІДБОРУ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

УДК 351.741/159.9.072.7

С. М. БОРТНИК,

доктор юридичних наук, перший проректор

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-5281-6007>

ФАКТОР ОБЕРЕЖНОСТІ ЯК ПОКАЗНИК ПРИДАТНОСТІ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ ТА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Актуальність проблеми визначається тим, що професійна діяльність в екстремальних та особливих умовах вимагає виняткової обережності, як фактор, який впливає на забезпечення безпеки людей. Список таких видів професійної діяльності містить сотні найменувань, але, незважаючи на це, таке питання залишається нерозв'язаним. Ця проблема рівною мірою присутня і в індивідуальній діяльності працівників Національної поліції України – коли недостатня обережність призводить до трагічного фіналу.

Ключові слова: спостережливість, увага, відповідальність, обізнаність, підготовленість, емоційна напруженість.

Чинник обережності є невід'ємною складовою організації поведінки людини, яка входить до структури рефлексу біологічної обережності. Його суть полягає в усвідомленому уявленні ступеня небезпеки виконання дій і необхідності їх виконання. Практично це зона організації поведінки, в якій порівнюється поточна необхідність вибору часткової участі реакції «досягнення» або «уникнення» за часом їх прояву, швидкості перебігу і чергування в послідовності зміни один одного, сили свого тлумачення і обсягом цих реакцій в динамічному стереотипі, що визначає структуру побудови обраної поведінки. Характерною особливістю формування поведінки в умовах конкретного середовища перебування є накопичений попередній досвід, що загалом визначає здійснення вибору адекватної адаптивної поведінки. При статично одноманітному середовищі перебування ступінь несподіванки прямує до нуля і необхідна напруженість готовності до непередбаченої ситуації у край незначна, а реакція супроводу спливає в автоматизованому режимі її здійснення.

Зі збільшенням невизначеності довкілля перебування зростає стан напруженості, що визначає початковий рівень готовності до здійснення реакції вибору у відповідь «уникнення – досягнення» або «вичікування». Тому міра невизначеності відбиває екстремальність ситуації. Суть невизначеності полягає не лише в новизні чинників середовища, до яких необхідно віднести вищезазвані, але й у швидкості їх перебігу. Усе це вимагає збільшення напруженості очікування і супроводжується великою витратою енергетичного потенціалу, що призводить до швидкого стомлення.

Таким чином, екстремальний стан безпосередньо пов'язаний із наявністю інформації про середовище перебування і знаходиться з цим показником у зворотній залежності. Натомість у разі повної визначеності середовища перебування і відсутності її екстремальності істотну напруженість емоційного стану створює відповідальність за безпомилковість виконання дорученого завдання. У цьому випадку так само, як і за умови оцінки екстремального стану, ступінь відповідальності істотно впливає на міру стосунків емоційної напруженості.

Як у першому, так і в другому випадку енергетичні витрати, що використовуються на переживання міри напруженості екстремального або особливого стану, носять експоненціальну залежність, а по відношенню один до одного вони мають незалежні механізми їх забезпечення.

Ця незалежність двох характеристик, що відбивають міру напруженості емоційного стану в їх взаємообумовленому відношенні, визначають його енергетичний потенціал, дозволяють побудувати ознаковий семантичний простір з єдиною мірою кожної із них в оцінці загальної енергетичної витрати, використаної емоційної напруженості при різному прояві екстремальних і особливих умов.

Таким чином, існує метод називання будь-яких варіантів формування емоційної напруженості при різному частковому поєднанні кожного з компонентів, які формують його і знаходяться в ортогональному взаємообумовленому відношенні.

Гіпотеза. Успішна професійна діяльність як показник придатності роботи в особливих та екстремальних умовах має кількісну оцінку, яка визначає міру доступності виконання рівня складності поставлених завдань, що необхідно враховувати для забезпечення безпеки службової діяльності як під час визначення допустимої складності її виконання, так і при відборі й оцінці придатності індивіда загалом до роботи в екстремальних і особливих умовах.

Мета. Встановити основні вимоги, які визначають оцінку ефективності виконання професійної діяльності, що має перебіг в особливих та екстремальних умовах.

Завдання дослідження. На підставі розроблених методів оцінки ефективності виконання професійної діяльності в особливих та екстремальних умовах:

- встановити критерії допустимої помилки при виконанні роботи поставленої складності і загалом доступності виконання цієї роботи конкретним індивідом;
- розглянути можливість побудови об'єктивної оцінки рівня кваліфікації осіб, здатних виконувати роботу в особливих та екстремальних умовах.

Матеріал: наукова література з проблеми цього питання; протоколи звітів і архівні матеріали розроблень, що проводилися раніше в цьому напрямі; власні спостереження та їх аналіз.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, метод подібності й аналогій, фізіологічні методи оцінки фізичного стану та психофізіологічні методи оцінки емоційного стану, метод надання емпіричних даних в ознакових семантичних просторах із уведеною в них однієї міри зіставлення порівнянних ознак; методи статичного оброблення отриманих матеріалів.

Результати дослідження. У будь-якій професійній діяльності, залежно від рангу її складності, можна виділити категорію осіб, яка здійснює свою роботу в умовах екстремальних або особливих чинників її виконання. Незважаючи на важливість цієї проблеми, до теперішнього часу немає чіткої класифікації та смислового розмежування цих понять, як і чіткого їх визначення. У психологічній літературі, окрім поняття «екстремальні» умови діяльності, часто зустрічається поняття «особливі, ускладнювальні, незвичайні» умови, які розтлумачують як ті умови, що пов'язані з дією екстремальних чинників.

Не надаючи чіткого визначення цим поняттям, низка авторів приходять до висновку, що поняття «особливі умови діяльності» справедливі для тих ситуацій, коли діяльність пов'язана з епізодичною дією екстремальних чинників, а «екстремальні умови діяльності» пов'язують із постійною дією цих умов. Помилковість даних полягає в тому, що сам метод вербального опису використовуваних визначень екстремальності не виділяє самого смислового змісту цього терміна. Говорячи про постійно чинні екстремальні чинники й епізодичні екстремальні чинники, які зумовлені особливими факторами, фактично йдеться тільки про режим дії екстремальних чинників, але не про особливі умови.

Багато авторів пов'язують діяльність людини в особливих та екстремальних умовах із виникненням специфічних функціональних станів (несприятливих), дія яких призводить до стану динамічної неузгодженості, що характеризується порушенням адекватності

фізіологічних і поведінкових реакцій. У цьому випадку будь-яка діяльність, яка призводить за своєю інтенсивністю до стомлення і як наслідок до десинхронізації взаємообумовленої діяльності функціональних систем, трактується як екстремальні або особливі умови. У такому разі будь-яка діяльність, що характеризується втомленістю при її виконанні, потрапляє до категорії екстремальної або особливої.

Роблячи досить обґрунтований висновок про те, що екстремальні й особливі умови діяльності всюди пов'язані з виникненням психічної напруженості, автори вказували тільки на пряму залежність зазначених стосунків, залишаючи без уваги той факт, що зворотна залежність виникнення психічної напруженості абсолютно не визначає обов'язковий наслідок впливу екстремальної й особливої умови. Фактично екстремальні й особливі умови входили до категорії неврахованих чинників.

Проблема вивчення стану, поведінки, працездатності людини в особливих та екстремальних умовах була і є предметом дослідження у багатьох науках. Особливе місце серед них посідає інженерна психологія, предмет якої полягає в розробленні проблеми інформаційної взаємодії людини в середовищі здійснення своєї професійної діяльності, яка реалізується в екстремальних та особливих умовах. Характерною особливістю досліджень, що проводилися за цим напрямом у 90-х роках минулого століття, було те, що, не маючи визначення самих понять «екстремальні» й «особливі» умови, проводилися значні дослідження їхнього впливу на фізичний і психічний стан людини, обґрунтовуючись при цьому тільки прямою залежністю, що полягає в тому, що ці умови всюди пов'язані з виникненням психічної напруженості.

Недостатність чіткого розмежування термінів «екстремальні» й «особливі» умови призвела до того, що вже в першому десятилітті нинішнього століття поняття «особливі умови» практично не стали застосовувати. Відсутність конкретного смислового змісту понять «екстремальних» і «особливих» умов, а також заходи щодо їх прояву практично нівелювали можливість вирішення наявної проблеми на основі вербального опису отриманої інформації, оскільки кожен її рівень складності вимагає своїх методів надання.

Проте цей період вирішення проблеми, яка існує, зробив безцінний внесок у з'ясування змісту категорії «невраховані чинники», деталізація якої сприяла розумінню значущості інформаційної взаємодії людини з середовищем, в якому здійснювалася професійна діяльність і рівень психічної напруженості. Це дозволило визначити не лише суть поняття екстремальних умов, але й отримати їх кількісний вимір.

Розв'язання цієї задачі дозволило усунути з категорії «невраховані чинники» екстремальні умови та спостерігати в досить великій кількості випадків виникнення психічної напруженості, що свідчило про наявність незалежного від екстремальних умов чинника «особливі умови». Оскільки особливі умови при усуненні екстремальних умов ставали чинними не в усіх випадках, це вказувало на присутність їхньої міри. Дотримання умов при усуненні екстремальних чинників під час виконання певної діяльності різними особами, за достатньої кількості обстежуваних осіб, завжди характеризується неоднаковою їхньою реакцією з огляду психічної напруженості. У цьому випадку розподіл індивідів за величиною прояву психічної напруженості в ранжируваному їх уявленні дає міру оцінки дії «особливих умов». Зіставлення зміни такого роду умов і відповідної реакції зміни психічної напруженості дозволили встановити суть змісту понять «особливі умови», що полягають у розумінні або сприйнятті почуття відповідальності за результат виконуваної діяльності та впливають на подальше положення рангу індивіда в оцінці можливої роботи в особливих умовах.

У зв'язку з цим розв'язання задачі визначенням смислового змісту понять «екстремальні умови» і «особливі умови» потребує відповідного впорядкування таких понять, як «психічна напруженість» або, що часто зустрічається і використовується як синонімічне поняття, «емоційна напруженість»; і як самостійне поняття «емоційне хвилювання», що дають однаковий результат кількісної оцінки цих характеристик такі поняття, як «безвідповідальність», «байдужість», «безпечність», «обережність». Це

визначається тим, що, маючи кількісну оцінку альтерированого чинника і його якісну структуру, необхідно мати певну кількісну оцінку адаптивної реакції і якісну структуру системи, що забезпечує її формування.

На підставі вищевикладеного можна зробити **висновки**, що неточність лінгвістичних визначень призвела до необхідності побудови спеціальних ознакових семантичних просторів із введеною в них єдиною мірою зіставлення дії альтерированого чинника і відповіддю на нього адекватної адаптивної поведінки відповідного комплексу елементів динамічного стереотипу, який забезпечує рівноважний стан із середовищем перебування конкретного індивіда, що і є його паспортом придатності до роботи в особливих і екстремальних умовах.

Список бібліографічних посилань

1. Артемьев В. А., Журов М. С., Криводерев В. В. Страх как показатель профессиональной пригодности и методы его классификации. Симферополь ; Харьков : НУВД Украины ; Бланк-экспресс, 2003. 56 с.
2. Бандурка А. М., Друзь В. А. Конфликтология. Харьков : Оригена, 1997. 356 с.
3. Бандурка А. М., Друзь В. А. Психология власти. Харьков : ХНУВД, 1998. 326 с.
4. Воронов А. А. Устойчивость, управляемость, наблюдаемость. М. : Наука, 1929. 336 с.
5. Друзь В. А., Журов М. С., Самсонкин В. Н. и др. Человек в измерениях XX века. Т. 5. М. : Междунар. акад. проблем человека в авиации и космонавтике, 2004. 330 с.
6. Журов М. С., Криводерев В. В. Практическая психология : учеб. пособие. Симферополь ; Харьков : НУВД Украины ; Бланк-экспресс, 2003. 193 с.
7. Пугач Я. И. Основные положения построения семантических пространств для упорядоченного представления результатов исследований // Материалы за IX Международна научна практична конференція «Бъдещето въпроси от света на науката – 2013». София : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2013. Т. 39. С. 5–14.
8. Труханов Г. Л. Основы общей виктимологии. Харьков : Титул, 2007. 392 с.

Надійшла до редколегії 14.03.2019

УДК 351.741

К. П. РУБАН,

*кандидат юридичних наук, заступник начальника тренінгового центру
Головного управління Національної поліції в Херсонській області;*

С. О. САНДЕЦЬКИЙ,

*старший викладач кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки
Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ*

ЦІННІСТЬ ТЕОРІЇ ПОКОЛІНЬ ДЛЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО ВІДБОРУ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Авторами теорії поколінь є Вільям Штраус і Ніл Хоув, які в кінці ХХ століття вирішили розглянути історію США як послідовність зміни поколінь. Вони створили своє визначення цьому поняттю: сукупність всіх людей, народжених в проміжок часу, що становить приблизно 20 років [1].

Теорія виявилася універсальною для усіх країн. Власне в цьому її значущість та затребуваність. Представники різних поколінь володіють різними системами цінностей, сформованими у різні періоди часу. Основними категоріями, на яких ґрунтується теорія поколінь, є «покоління» і «цінності». У рамках ціннісного підходу в теорії поколінь під «поколінням» розуміється спільність людей, народжених в певний історичний період, сформованих як особистості під впливом загальних факторів навколишнього середовища (соціальних, культурних, економічних і політичних подій, технічного прогресу) і є носіями єдиних цінностей покоління, що знаходяться на підсвідомому рівні особистості [2].